

Græsrodder og retssystem

*Overvejelser ud fra Peter Elsass:
Grundbog for aktivister (Gyldendal 1982).*

Af Peter Blume

»Let me forget about today until tomorrow«

(Bob Dylan)

1. Indledning

Opkomsten af en lang række politiske og kulturelle bevægelser uden om og på tværs af de politiske partier er en af de væsentligste strukturelle ændringer i det politiske system i de senere år. Disse grupperinger er enten store og mere eller mindre landsdækkende såsom velorganiserede bevægelser som OOA og NOAH og mere uorganiserede som BZ'erne, eller mindre enheder som bo- og produktionskollektiver. Disse græsrodder eller aktivister kæmper for samfundsmæssige forandringer fra neden i den etablerede politiske magtstruktur. Kampen gælder først og fremmest »bløde værdier« (23) og det er ligeledes vigtigt at notere sig, at »græsroddernes liv ligger ofte uden for produktionen« (101). Dette betyder, at der også ud fra en traditionel marxistisk forståelse af den politiske kamp må blive en vis reserverthed over for disse bevægelser; de udgør en udfordring til denne marxisme, der betragter værdiproduktionen som samfundets fixpunkt og dermed også som udgangspunkt for en kamp for samfundsmæssige forandringer.

I Peter Elsass' bog søges det defineret, hvad der skal forstås ved en græsrodsbevægelse. Som karakteristika fremhæves der bl.a., at bevægelserne primært består af de yngre generationer (13), at bevægelserne må ses som en slags nødværge over for uønskede samfundsmæssige forhold (16), og at deres struktur kan ses som en afvisning af de bureaukratiske organisationsform (17). Generelt gives følgende definition: »En græsrodsbevægelse er en relativ fast gruppe af mennesker, som har til formål at påvirke værdifordelingen i samfundet. Deltagelsen beror på individets frie valg. Organisationen ligger ofte uden for produktionen. Aktiviteterne foregår som regel i deltagernes fritid, altså uden for arbejdssituationen. Den vigtigste ressource for græsrodsbevægelserne er medlemmernes aktivitet og ikke f.eks. deres

økonomiske forhold.« (17). Denne definition, der vel må anses for at være både deskriptiv og normativ, er af indlysende grunde meget bred, da græsrodsbevægelserne indbyrdes er meget forskellige og differentierede. Efter mit skøn er det først og fremmest afvisningen af den dominerende beslutningsstruktur og ønsket om handling fremfor tale (handling giver forvandling), der er det fælles for græsrodsbevægelserne. Det er i hvert fald disse træk, der må interessere kritiske jurister, jfr. især afsnit 3 og 4 nedenfor.

Formålet med den bog, der danner udgangspunktet for denne lille artikel, er at give græsrodderne en viden om, hvorledes bevægelserne kan bygges op, og på hvilken måde man kan forholde sig til det omgivende samfund, kort sagt at kommunikere erfaringer og information, således at bevægelserne bedre kan nå deres mål; modviden (10). »Over for myndighedernes etablerede magtapparat må de skabe deres eget« (63); en del af den information, der formidles i bogen, er juridisk og angår således netop myndighedsapparatet og som naturligt i Retfærd er det dette aspekt, der behandles i det følgende afsnit.

Forinden vil jeg, uanset at dette ikke er nogen egentlig anmeldelse, i al almindelighed anføre følgende: Bogen, der gennemgående er velskrevet, er opdelt i to hovedafsnit, Teori (13-135), Praksis (139-184). I den såkaldt teoretiske del gennemgås forskellige aspekter af græsrodsbevægelsers liv, hvorunder et særligt afsnit er viet juraen (79-100), medens der i den praktiske del bl.a. er aftrykt eksempler på organisationsformer, checklister for aktioner, etc. Opdelingen mellem teori og praksis er dog gennemgående noget kunstig og besværliggør efter min opfattelse i nogen grad tilegnelsen. Generelt er det en nyttig bog, selv om ikke alle dens oplysninger er lige korrekte, jfr. nedenfor. Især for nye bevægelser og grupper vil bogen være brugbar læsning, selv om den skæmmes af den noget paternalistisk, »jeg er klogere end jer« stil.

I de følgende afsnit koncentrerer jeg mig som nævnt om de retlige aspekter, herunder især græsrodsbevægelsernes betydning for kritiske jurister.

2. Retsinformation

»Hver instans har sine politiske spilleregler og medmindre aktivister har juridisk træning i at læse love og paragraffer, kan han få svært ved at forstå modspillernes logik« (61). Når man skal gennemføre forandringer over for et system, må man kende dets regler, dets jura,

og dette gælder også, selv om man delvis vil søge at gennemsnætte sine krav på tværs af disse regler. For jurister, der politisk ønsker systemforandringer, men som i deres position qua jurist sjældent vil have mulighed for at arbejde for sådanne forandringer, er det en meget væsentlig opgave at formidle information om relevante sider af retssystemet. I almindelighed kan man opstille to sammenhængende teoretiske opgaver for kritiske/socialistiske jurister. En intern opgave, der kort angivet består i udvikling af den marxistiske retsteoris forklaringssevne; denne opgave er intern, fordi dens resultater i første række er rettet til andre jurister og teoretisk interesserede (et idealt Retfærd). En ekstern opgave, der består i at formidle retsinformation til de praktisk handlende. Denne opgave vil ofte bedst kunne varetages i samarbejde med ikke-jurister (pædagoger/brugere), der vil kunne sikre at informationen faktisk er forståelig.

Det er et selvfølgelig krav, at denne information skal være korrekt og udtømmende i forhold til behov, der søges imødekommet. Det er derfor kun jurister, der har potentiale til at give denne information.

Dette bekræftes desværre af Peter Elsass' bog, der, selv om jurister har bistået (10), ikke på alle punkter giver korrekt og udtømmende information. Nogle eksempler herpå skal nævnes. For det første gives der en meget uklar fremstilling af reglerne om forsamlingsfrihed, idet det især hævdes, at man kan omgå den pligt man ofte har til at anmelde en aktion til politiet ved at henvise til grundlovens §§ 77 og 79 (82). Dette er selvfølgelig ikke korrekt, idet grundloven ikke udelukker en anmeldelsespligt, men derimod sætter visse grænser for hvilke tiltag politiet kan forhindre. Denne uklarhed er dog ikke alvorlig, da den efterfølgende fremstilling klarlægger indholdet af grundloven.

For det andet må omtalen af politirapporter fremhæves som kritisk. Det siges her, at man ikke har pligt til at underskrive en politirapport (86), og det er korrekt nok, men der savnes det gode og nødvendige råd, at det ofte ikke vil være klogt at underskrive en sådan rapport. Efter retsplejeloven er udgangspunktet ganske vist, at politirapporter ikke kan benyttes som bevismateriale, men i praksis sker dette i vidt omfang, og bevisværdien af politirapporten øges betragteligt, såfremt den er underskrevet. En underskrift vil indicere, at de ud-sagn, der ofte er fremsat i en presset situation, er bekræftede og rigtige. Det er således en udbredt erfaring, at det kan betale sig ikke at underskrive en politirapport. Der burde mere præcist gjort rede for politirapporters betydning. Dette er især uheldigt, eftersom mange græ-rosaktionsbevæger og må bevæge sig på lovbruddets kant. Borger-nes rettigheder i forhold til politiet er dermed en central ingrediens i

den retsinformation, der er behov for over for disse bevægelser.

For det tredje skal her nævnes redegørelsen for den administrative rekurs (89 ff) og i særdeleshed forholdet til ombudsmandsinstitutionen (se især 91). Her gives der i egentlig forstand ukorrekt information. Ombudsmanden fremstilles som en klageinstans, der skal overstås inden sagen kan indbringes for domstolene. Nu er reglen dels den, at rekurs kun skal være udnyttet, såfremt der er hjemmel herfor, hvilket er undtagelsen snarere end hovedreglen, og dels er ombudsmanden ikke er rekursinstans. Det er meget uheldigt at fremstille retstilstanden således at sagsanlæg skal vente på ombudsmandsklage. Det vil normalt være en konkret taktisk overvejelse, om man skal gå til ombudsmanden eller (direkte) til domstolene. Denne taktiske overvejelse udelukker bogens fremstilling.

Over for det her nævnte kunne fremhæves, at det er urimeligt at hænge sig i et par enkeltheder, når den øvrige fremstilling, som det er tilfældet, er god og meget pædagogisk opstillet. I andre sammenhænge ville den her fremførte kritik måske nok være udtryk for en vis pernittengrynhed, men når der skal ydes retsinformation til de i hovedsagen praktisk handlende, må der stilles et skærpet korrekthedskrav til denne information. I særdeleshed må det fremhæves som vigtigt, at denne information må indholde en påpegning af de strategiske/taktiske valgmuligheder, som retssystemet åbner op for. Retsinformation skal ikke i sig selv være handlingsdirigerende, men være vejledning for handling.

3. Ret og modret

»Undertiden kan en aktivist blive nødt til at bryde loven« (79). Sådanne retsbrud vil nogen gange være udtryk for et bevidst politisk valg: den såkaldte civile ulydighed. Her skelnes der mellem, hvad der er legalt og hvad der er legitimt, og det lægges til grund, at i det dominerende samfundssystem er det legale og det legitime ikke altid synonyme begreber.

Teorien om civil ulydighed er vanskelig at håndtere i praksis, og det gælder ikke mindst for jurister. Der er på den ene side en fare for, at begrebet benyttes til at legitimere enhver form for lovbrud, og på den anden side medfører en fornægtelse af begrebet en risiko for en rigid og formel »lovlydighed«. Nu er det nok rigtigt, som det siges med en parafrase af Carl Madsens berømte udsagn, at man ikke skal have, men alene udvise respekt for loven (81), men dette fortæller jo

ikke noget om grænserne for den civile ulydighed, eller med andre ord hvornår retssystemet er anvendeligt og hvornår det ikke kan benyttes. Problemet består i at indkredse, hvornår det er politisk (og moralsk) forsvarligt og rigtigt at begå et lovbrud. Efter min opfattelse lader det sig næppe gøre i en generel formel af definere den civile ulydigheds område, men derimod kan man i hvert fald retrospektivt vurdere eksempler på ulydighed og måske derigennem give en vis vejledning i forhold til fremtidige situationer.

I denne forbindelse er det nærliggende at se på en af de aktionsformer, der har været mest omtalt i den senere tid, de såkaldte »tag selv (spis selv)«-aktioner. Disse aktioner indebærer en række lovovertrædelser, herunder butikstyveri. Det er næppe de forretninger over for hvem aktionerne gennemføres, der rammes i særlig omfang. Et vist tyveri er indkalkuleret i varernes pris, og det eventuelt overskydende tab vil før eller senere blive overvæltet på forbrugerne. Det kan derfor ikke antages, at sådanne aktioner i noget nævneværdigt omfang rammer handelskapitalen eller andre dele af kapitalapparatet. Disse aktioners effekt må derfor snarere måles i deres protestværdi, idet de søger at anskueliggøre en social elendighed og en materiel forarmelse. De er først og fremmest et angreb på statens fordeling af sine ydelser, forringet uddannelsesstøtte, arbejdsløshedsunderstøttelse, etc. Lidt melodramatisk kan de opfattes som et skrig om hjælp. Det er for tidligt at udtale sig om, hvorvidt dette skrig bliver hørt på den rette måde. Problemet for mig at se er, dels at disse aktioner sjældent klart formidler dette budskab, dels at de åbner op for klare misbrug. Man må i hvert fald være forberedt på, at ens aktion vil kunne blive plagieret udfra helt andre formål end det politiske.

Generelt er det derfor en forudsætning for civil ulydighed, at det politiske budskab, der ønskes kommunikeret, er gjort meget klart på forhånd, og at det er blevet nøje analyseret, at lovbruddet taktisk og strategisk er den mest adækvate metode til at kommunikere budskabet. Der må altså stilles meget store krav til forberedelse for at det undgås, at aktionen identificeres med almindelig kriminalitet. Denne fare for identifikation indicerer, at den civile ulydighed er en af de sidste metoder, der overvejes taget i brug, hvilket også hænger sammen med, at metoden ofte vil kunne medføre nogle umiddelbart negative konsekvenser for deltagerne.

Når man således skal være varsom med lovbruddet som aktionsmetode, gælder dette også for metoder i den anden ende af spektret, hvor man går ind i retssystemet og alene anvender de midler, dette anviser. Denne metode indebærer en stor fare for inkorporation (100),

hvor man så at sige bliver slugt af systemet og ender med at være internaliseret i dette og dermed at have mistet sit kritiske potentiale. Når man skal benytte retssystemet og specielt dets klageordninger er man tvunget til at sætte sig ind i dette systems logik. Selv om man i vidt omfang bør kunne basere sig på retsinformation ydet af jurister, er der alligevel stor risiko for, at aktivisten selv bliver den lille jurist og bliver så god til at klage, at han/hun til sidst synes, systemet i virkeligheden er meget godt. At en sådan fare ikke er opdigtet viste mange eksempler herpå.

Fra vor egen verden er det også værd at påpege, hvor svært kritiske (socialistiske) jurister har ved at bevare deres kritik. Netop det stadige og vedvarende arbejde med og inden for retssystemet kan næsten ikke undgå at påvirke personligheden og den politiske indstilling. Det er naturligt her at tilføje det gamle råd mod denne fare, idet det er helt nødvendigt at indgå i kritiske arbejdssammenhænge uden for arbejdssituationen. Også juristen må prøve at være græsrod.

Konklusionen på disse overvejelser er, at der generelt ikke kan siges noget om, hvilken metode i forhold til retssystemet, der bør benyttes. Begge yderpositioner indebærer åbenlyse farer og midterpositionen er vanskelig at fastlægge. Valget må altid være konkret og må ikke tages forhastet.

4. Behov for græsrod

Til sidst kan der være grund til at gøre nogle bemærkninger om, hvad vi som jurister kan lære af nogle af græsrodderne eller aktivisterne. Den praktiske handling kan udgøre en stadig påmindelse til især den færdiguddannede jurist om, at der er en stadig fare for at blive indkorporeret og for at blive borgerliggjort. Specielt er der en fare for, at kritikken bliver til ydre facade, en legitimation, der ikke (længere) dækker over nogen indre overbevisning. En påmindelse om det nødvendige i at konfrontere teori med praksis og til at arbejde med de uoverensstemmelser, der altid – i større eller mindre omfang – vil være til stede. Det er givet rigtigt, at »nogle mennesker har som livsstil at formulere sig generelt og abstrakt for at maskere, at deres dagligdag ikke passer overens med deres politiske tanker. De lever til »højre«, men taler og skriver til »venstre«. Deres tale og skrift er et alibi for en borgerlig livsførelse.« (121). Vi kan alle føle os ramt af denne kritik; bør i hvert fald føle os ramt. Den alternative livsmåde, der leves af mange aktivister, kan være et nyttigt korrektiv for de mere sat-

te, hvortil mange af de kritiske jurister hører. Dermed er ikke sagt, at aktivisternes levemåde er den rigtige, blot at det er godt med praktiske alternativer, med (både vellykkede og mislykkede) forsøg på at »afprøve en kollektiv socialistisk tankegang i den nære dagligdag« (26).

Et andet vigtigt punkt er forholdet mellem en aktions produkt og proces. I bogen hedder det generelt, at »det er udviklingen og processen, man bør vurdere, ikke resultatet og produktet« (36). Denne filosofi er der sikkert også mange aktivister, der arbejder efter. Det er ikke noget uproblematisk standpunkt, fordi at fikserer for meget på produktet kan medføre en handlingsbegrænsning. Fordelen er, at der opstår en mere differentieret holdning til en aktions resultater. Dette er afgjort en force. I det hele taget er jo mange af produkterne alene, set i et større perspektiv, elementer i en proces mod forandring af samfundssystemet.

Generelt kan aktivister og kampen fra neden inspirere ved sin fanden-i-voldskhed, sin dynamik og sin manglende dogmatisme. Således som det nogen gange udtrykkes i grafitti (175):

*Hvis skolen er livet, hvorfor så frygte døden
Snyd politiet bliv masochist
Vent ikke på systemet – det venter ikke på dig.*